

تربیت زیبایی شناختی از دیدگاه اسلام

محمد بهشتی

تابستان ۱۴۰۲

بهشتی، محمد، ۱۳۳۳ -
تربیت زیبایی‌شناختی از دیدگاه اسلام / محمد بهشتی. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی معاونت پژوهش حوزه، ۱۴۰۲.
یازده، ۳۵۶ص. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۶۸۰: علوم تربیتی؛ ۶۴)
بها: ۲۲۰۰۰۰ ریال
ISBN: 978-600-298-470-8
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه. ص. [۳۵۱]-۳۵۶؛ همچنین به صورت زیرنویس.
۱. زیبایی‌شناسی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام، ۲. Aesthetics -- Religious aspects -- Islam.
۳. زیبایی‌شناسی در قرآن. ۴. Aesthetics in the Quran. ۵. زیبایی‌شناسی. ۶. Aesthetics. الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
ب. دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی معاونت پژوهش حوزه
Bb۲۳۲/۸
۲۹۷/۴۸۷
شماره کتابشناسی ملی
۹۲۱۰۸۳۶

تربیت زیبایی‌شناختی از دیدگاه اسلام

مؤلف: محمد بهشتی

«پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» و «دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی معاونت پژوهش حوزه»

صفحه‌آرایی: تحریر اندیشه

چاپ اول: تابستان ۱۴۰۲

تعداد: ۳۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم-سبحان

قیمت: ۲۲۰۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات

۳۷۱۸۵-۳۱۵۱. ص. پ. ۳۲۸۰۳۰۹۰، نامبر: ۳۲۱۱۱۳۰۰)

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

فروشگاه اینترنتی: <http://rihu.ac.ir/fa/book>

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن ناشران

نیاز گسترده دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی به منابع و متون درسی در رشته‌های علوم انسانی و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخگویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکانات موجود با همکاری دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شوند و افزون بر ارتقای کمی و کیفی منابع درسی و جلوگیری از دوباره‌کاری، گامی در مسیر تولید دانش‌های مربوط برداشته شود؛ از این‌رو، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی برای نیل به هدف یادشده، دوازدهمین اثر مشترک خود را با عنوان «تربیت زیبایی‌شناختی از دیدگاه اسلام» به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند. این کتاب به‌عنوان منبع درسی برای دانشجویان رشته‌های علوم تربیتی در مقاطع دکتری، کارشناسی ارشد فراهم شده است؛ البته برای استادان، پژوهشگران و علاقه‌مندان به مطالعات زیبایی‌شناختی و نظریه‌پردازی در تعلیم و تربیت اسلامی قابل استفاده است. از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، ما را در جهت ارتقای کیفی کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار موردنیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند. در پایان لازم می‌دانیم از تلاش‌های مؤلف محترم، حجت الاسلام والمسلمین محمد بهشتی و نیز از سرکار خانم دکتر منیره رضایی و آقایان دکتر علی لطیفی و دکتر بابک شمشیری که با ارزیابی و ارائه نظرات اصلاحی بر غنای اثر افزودند، صمیمانه سپاسگزاری کنیم.

دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

معاونت پژوهش حوزه

سه

فهرست مطالب

پیش‌گفتار.....	۱
۱. جایگاه تربیت زیبایی‌شناختی اسلامی.....	۳
۲. ضرورت پژوهش.....	۶
۳. اهداف پژوهش.....	۶
۴. روش پژوهش.....	۷
۵. محدودیت‌های پژوهش.....	۸

فصل اول: سیر تاریخی زیبایی‌شناسی

یک: زیبایی‌شناسی در یونان باستان.....	۱۴
۱. فیثاغورس (۵۷۲-۴۷۹ ق.م).....	۱۴
۲. سقراط (۴۷۰-۳۹۹ ق.م).....	۱۵
۳. افلاطون (۴۲۷-۳۴۸ ق.م).....	۱۶
۴. ارسطو (۳۸۴-۳۲۲ ق.م).....	۱۸
۵. افلوپین (۲۷۰-۲۰۵ ق.م).....	۲۰
دو: زیبایی‌شناسی نوین در قرون اخیر.....	۲۱
۱. الکساندر باوم‌گارتن (فیلسوف آلمانی ۱۷۱۴-۱۷۶۲ م).....	۲۱
۲. ایمانوئل کانت فیلسوف آلمانی (۱۷۲۴-۱۸۰۴ م).....	۲۲
۳. هگل فیلسوف آلمانی (۱۷۷۰-۱۸۳۱ م).....	۲۶
۴. جان‌دیویی فیلسوف آمریکایی (۱۸۵۹-۱۹۵۹ م).....	۲۸
۵. هری برودی (۱۹۹۱) فیلسوف شهیر تعلیم و تربیت.....	۳۰
سه: زیبایی‌شناسی فیلسوفان مسلمان.....	۳۱
۱. فلسفه مشاء: فارابی (۲۵۹-۳۳۹) و ابن‌سینا (۳۷۰-۴۲۸).....	۳۲
۲. فلسفه اشراق (شهاب‌الدین سهروردی، شیخ اشراق ۵۴۹-۵۸۷ ق).....	۳۷
۳. حکمت متعالیه (محمد بن ابراهیم قوامی ملقب به صدرالمآلهین ۹۸۰-۱۰۵۰ ق).....	۴۲

پنج

۴۷.....	۴. علامه طباطبایی (۱۲۸۲-۱۳۶۰).....
۵۱.....	۵. علامه محمدتقی جعفری (۱۳۰۲-۱۳۷۷).....
۵۳.....	نتایج و برآوردها.....

فصل دوم: چیستی و هستی زیبایی

۶۱.....	بخش اول: چیستی زیبایی.....
۶۲.....	محور نخست: معناشناسی.....
۶۲.....	۱. واژه زیبایی در فارسی.....
۶۲.....	۲. واژه زیبایی در لغت عرب.....
۶۴.....	۳. واژه زیبایی در زبان انگلیسی.....
۶۵.....	۴. قرآن کریم و واژه زیبایی.....
۶۹.....	۵. ویژگی‌ها و مختصات زیبایی.....
۷۶.....	۶. چگونگی پیدایش مفهوم زیبایی.....
۷۸.....	۷. اقسام زیبایی.....
۸۱.....	محور دوم: سنخ‌شناسی (ماهیت و حقیقت زیبایی).....
۸۴.....	محور سوم: حقیقت‌شناسی (تعریف زیبایی).....
۸۵.....	تحلیل و تبیین: این تعریف دارای ۵ ویژگی است:.....
۸۷.....	مفاهیم مرتبط با زیبایی.....
۸۷.....	۱. جمال و کمال.....
۸۸.....	۲. زیبایی و خیر.....
۸۸.....	۳. زیبایی و عشق.....
۸۹.....	۴. زیبایی و هنر.....
۹۰.....	۵. زیبایی و حقیقت.....
۹۱.....	۶. زیبایی و لذت.....
۹۱.....	۷. زیبایی و ارزش.....
۹۱.....	جمع‌بندی.....
۹۲.....	بخش دوم: هستی‌شناسی زیبایی.....
۹۲.....	محور اول: پرسش‌ها و پاسخ‌ها در مورد هستی زیبایی.....
۱۰۰.....	محور دوم: مبدأ و منشأ وجودی زیبایی.....
۱۰۳.....	محور سوم: تجارب دریافت زیبایی (آثار زیبایی).....
۱۰۳.....	۱. لذت.....
۱۰۴.....	معنا و مفهوم لذت.....
۱۰۵.....	اقسام لذت.....
۱۰۶.....	مراتب لذت.....
۱۰۶.....	۲. شگفتی و اعجاب.....

شش

۱۰۷.....	۳. ایجاد حُب.....
۱۰۸.....	۴. ایجاد بینش.....
۱۰۹.....	۵. ایجاد گرایش و انگیزش.....

فصل سوم: مفهوم‌شناسی و رویکردها در تربیت زیبایی‌شناختی

۱۱۳.....	مقدمه.....
۱۱۳.....	۱. چیستی تربیت.....
۱۱۵.....	تحلیل و بررسی تعریف دوم.....
۱۱۶.....	۲. ساخت‌های تربیت.....
۱۱۷.....	۳. تعریف تربیت زیبایی‌شناختی.....
۱۲۰.....	نقد و بررسی.....
۱۲۱.....	نقد و بررسی.....
۱۲۲.....	نقد و بررسی.....
۱۲۲.....	۴. تعریف برگزیده.....
۱۲۲.....	بررسی و تحلیل تعریف برگزیده.....
۱۲۳.....	۵. قلمرو تربیت زیبایی‌شناختی.....
۱۲۷.....	۶. رویکردهای تربیت زیبایی‌شناختی.....
۱۲۷.....	۶-۱. معنا و مفهوم رویکرد.....
۱۲۸.....	۶-۲. معنا و مفهوم رویکرد تربیت زیبایی‌شناختی.....
۱۲۸.....	۶-۳. نقش و جایگاه رویکردهای تربیت زیبایی‌شناختی.....
۱۲۹.....	۶-۴. نقد و بررسی رویکردهای تربیت زیبایی‌شناختی.....
۱۲۹.....	۱. رویکرد خلاقیت و ابداع (تولید محور).....
۱۳۰.....	نقد و بررسی.....
۱۳۱.....	۲. رویکرد دریافت احساس و معنا.....
۱۳۲.....	نقد و بررسی.....
۱۳۲.....	۳. رویکرد پرورش مهارت‌های تفکر صحیح.....
۱۳۳.....	نقد و بررسی.....
۱۳۳.....	۴. رویکرد دیسپلین محور.....
۱۳۴.....	نقد و بررسی.....
۱۳۵.....	۵. رویکرد معرفت زیبایی‌شناختی.....
۱۳۶.....	نقد و بررسی.....
۱۳۶.....	۶. رویکرد فطرت‌مدار.....
۱۳۹.....	۷. رویکرد معرفت‌مدار.....
۱۴۲.....	۸. رویکرد زیبایی و هنر برای انسان در حیات معقول.....

هفت

فصل چهارم: مبانی تربیت زیبایی شناختی

۱۴۷.....	مقدمه
۱۴۷.....	۱. چیستی مبانی تربیت
۱۴۸.....	۲. انواع مبانی تربیت
۱۴۸.....	۳. نقش مبانی تربیت
۱۴۹.....	۴. روش استخراج مبانی تربیت از دیدگاه اسلام
۱۴۹.....	۵. مبانی تربیت اسلامی و نوع مواجهه با بنیان‌های تربیتی تمدن غرب
۱۵۰.....	۶. نسبت مبانی تربیت اسلامی با فلسفه اسلامی
۱۵۱.....	یک: مبانی هستی‌شناختی تربیت زیبایی شناختی
۱۵۲.....	۱. نظام احسن (جهان آفرینش زیباترین نظام است)
۱۵۸.....	۲. اصالت وجود و اصالت زیبایی
۱۶۰.....	اصالت زیبایی از منظر قرآن کریم
۱۶۰.....	برآیندها و اقتضات تربیتی اصالت زیبایی
۱۶۳.....	۳. مراتب وجود و مراتب زیبایی
۱۶۵.....	۲. عوالم وجود به زبان فلسفه
۱۶۷.....	دو: مبانی انسان‌شناختی تربیت زیبایی شناختی
۱۶۸.....	۱. میل فطری زیبایی خواهی
۱۷۱.....	اقتضات تربیتی میل فطری زیبایی خواهی
۱۷۲.....	۲. توانمندی‌های انسان
۱۷۲.....	۱-۲. متخیله و خیال
۱۷۴.....	۱. چیستی تخیل
۱۷۵.....	۲. کاربردهای تخیل
۱۷۶.....	۳. معنای اصطلاحی
۱۷۶.....	۴. هستی تخیل
۱۷۷.....	۵. نقش تربیت زیبایی شناختی در پرورش تخیل
۱۷۷.....	اول: زمینه‌های برانگیختن تخیل
۱۷۸.....	دوم: عوامل پرورش و هدایت تخیل
۱۸۱.....	۲-۲. عواطف
۱۸۲.....	اقتضات تربیتی توانمندی‌های انسان
۱۸۳.....	۳. ناتوانی‌ها و محدودیت‌های انسان
۱۸۵.....	اقتضات تربیت ناتوانی‌ها و محدودیت‌های انسان
۱۸۶.....	۴. تأثیرپذیری و تأثیرگذاری
۱۸۸.....	اقتضات تربیتی تأثیرپذیری و تأثیرگذاری انسان
۱۸۹.....	سه: مبانی معرفت‌شناختی تربیت زیبایی شناختی
۱۸۹.....	۱. امکان معرفت

هشت

۱۹۳.....	اقتضانات تربیتی امکان معرفت
۱۹۳.....	۲. معرفت زیبایی شناختی و نقش ذهن و داده‌های اجتماعی.....
۱۹۵.....	اقتضانات عینیت و ذهنیت زیبایی در تربیت زیبایی شناختی
۱۹۵.....	۳. مراتب ادراک و معرفت چند وجهی.....
۱۹۸.....	اقتضانات تربیتی معرفت چندوجهی
۱۹۸.....	۴. معرفت افاضه‌ای و الهامی.....
۱۹۹.....	ویژگی‌های معرفت افاضه‌ای و الهامی.....
۲۰۰.....	راه دستیابی به معرفت الهامی و افاضه‌ای
۲۰۱.....	اقتضانات تربیتی معرفت الهامی و افاضه‌ای
۲۰۲.....	۵. ابتناء تربیت زیبایی شناختی اسلامی بر معارف دینی
۲۰۳.....	ویژگی‌های معارف دینی
۲۰۴.....	اقتضانات ابتناء معرفتی تربیت زیبایی شناختی بر معارف دینی
۲۰۴.....	چهار: مبانی ارزش شناختی تربیت زیبایی شناختی از دیدگاه اسلام.....
۲۰۵.....	۱. منزلت ارزشی انسان
۲۰۶.....	اقتضانات تربیتی.....
۲۰۶.....	۲. چپستی ارزش
۲۰۷.....	تجزیه و تحلیل مؤلفه‌ها و عناصر سازنده ارزش
۲۱۲.....	اقتضانات تربیتی
۲۱۲.....	۳. ارزش‌های بنیادین
۲۱۹.....	۴. ردائل و ضد ارزش‌های بنیادین
۲۲۴.....	اقتضانات تربیتی ارزش‌ها
۲۲۵.....	جمع‌بندی و باهم‌نگری.....

فصل پنجم: اهداف تربیت زیبایی شناختی

۲۲۹.....	مقدمه
۲۳۰.....	اهمیت و ضرورت تعیین اهداف تربیتی
۲۳۱.....	استخراج و تعیین اهداف تربیت زیبایی شناختی
۲۳۴.....	طبقه‌بندی اهداف تربیت زیبایی شناختی
۲۳۶.....	هدف نهایی تربیت زیبایی شناختی (پرورش فطرت زیبایی گرایی)
۲۴۲.....	نتایج و آثار پرورش فطرت زیبایی گرایی.....
۲۴۲.....	۱. لطافت روح
۲۴۴.....	۲. زیبایی‌مجموعه جهان آفرینش.....
۲۴۶.....	۳. خداشناسی
۲۴۷.....	۴. دین‌شناسی از دریچه زیبایی
۲۵۱.....	شاپان توجه

۲۵۲.....	۵. مهرورزی و هم‌گرایی.....
۲۵۳.....	جمع‌بندی.....
۲۵۴.....	اهداف کلی تربیت زیبایی‌شناختی.....
۲۵۵.....	۱. پرورش تجربیات زیبایی‌شناختی.....
۲۵۶.....	یک: معنا و مفهوم تجربه زیبایی‌شناختی.....
۲۵۷.....	دو: ارکان تجربه زیبایی‌شناسی.....
۲۵۹.....	سه: تجربیات زیبایی‌شناختی و قرآن کریم.....
۲۶۱.....	جمع‌بندی.....
۲۶۲.....	۲. پرورش و پالایش قوه تخیل.....
۲۶۲.....	۲-۱. جایگاه تخیل در نگاه فیلسوفان مسلمان.....
۲۶۳.....	۲-۲. جایگاه تخیل در نگاه دانشمندان علوم تربیتی.....
۲۶۴.....	۲-۳. معنا و مفهوم تخیل.....
۲۶۴.....	۲-۴. نسبت قوه متخیله و قوه خیال.....
۲۶۵.....	۲-۵. نسبت قوه متخیله و قوه فاهمه.....
۲۶۶.....	۲-۶. قدرت قوه متخیله.....
۲۶۶.....	۲-۷. ضرورت پرورش و پالایش قوه متخیله.....
۲۶۸.....	نگاه نخست: پرورش و پالایش قوه تخیل از منظر فیلسوفان مسلمان.....
۲۷۰.....	نگاه دوم: پرورش و پالایش قوه تخیل از نگاه دانشوران علوم تربیتی.....
۲۷۲.....	۳. کارآمدسازی تربیت دینی و اخلاقی.....
۲۷۴.....	۱. رسیدن به راز زیبایی.....
۲۷۴.....	۲. نگاه به آموزه‌های دینی و اخلاقی از دریچه زیبایی‌شناختی.....
۲۷۵.....	۳. درک دقیق و صحیح آموزه‌های دینی.....
۲۷۵.....	۴. ارشاد و تبلیغ کارآمد.....
۲۷۶.....	جمع‌بندی.....

فصل ششم: اصول تربیت زیبایی‌شناختی از دیدگاه اسلام

۲۷۷.....	مقدمه.....
۲۷۸.....	اهمیت و ضرورت تعیین اصول تربیت.....
۲۷۹.....	استخراج و تعیین اصول تربیت زیبایی‌شناختی از دیدگاه اسلام.....
۲۸۰.....	۱. مبانی.....
۲۸۱.....	۲. اهداف و آرمان‌ها.....
۲۸۱.....	۳. نیازها.....
۲۸۳.....	۴. مناسبات و موقعیت‌های اجتماعی.....
۲۸۳.....	۵. مفروضات اساسی اسلام.....
۲۸۴.....	طبقه‌بندی اصول تربیت زیبایی‌شناختی.....
۲۸۵.....	۱. اصل مدیریت حواس.....

۲۹۰.....	۲. اصل تصعید و والایش.....
۲۹۳.....	۳. اصل آفرینش‌گری و خلاقیت.....
۲۹۹.....	۴. اصل مدیریت عواطف و احساسات.....
۳۰۲.....	بخش نخست: بازشناسی مدیریت عواطف و احساسات.....
۳۰۴.....	بخش دوم: چگونگی مدیریت عواطف و احساسات.....
۳۰۵.....	توضیح بیشتر.....
۳۰۷.....	۵. اصل تحول درون.....
۳۱۱.....	۶. اصل تزئین و آراستگی.....
۳۱۲.....	۱. معنا و مفهوم تزئین و آراستگی.....
۳۱۳.....	۲. اقسام تزئین و آراستگی.....
۳۱۵.....	۳. پیشینه اصل تربیتی تزئین و آراستگی.....
۳۱۶.....	۴. آموزه‌های دینی و توصیه به آراستگی و تزئین.....
۳۱۹.....	۵. رویکرد صحیح نسبت به اصل تزئین و آراستگی.....
۳۲۱.....	۷. اصل انطباق با اسلام.....
۳۲۳.....	جمع‌بندی.....

فصل هفتم: روش‌های تربیت زیبایی‌شناختی از دیدگاه اسلام

۳۲۵.....	مقدمه.....
۳۲۶.....	تفاوت‌های روش تربیت با اصل تربیتی.....
۳۲۷.....	ویژگی‌های روش تربیتی.....
۳۲۷.....	اهمیت و ضرورت تعیین روش‌های تربیت.....
۳۲۹.....	چگونگی استخراج و تعیین روش‌های تربیت زیبایی‌شناختی.....
۳۳۲.....	طبقه‌بندی روش‌های تربیت زیبایی‌شناختی.....
۳۳۴.....	۱. مشاهده همراه تفکر (آموختن فعال و خلاق).....
۳۳۷.....	۲. انس با طبیعت.....
۳۴۱.....	۳. طرح سؤال.....
۳۴۴.....	۴. بهره‌بروری از تجربه.....
۳۴۶.....	۵. استفاده از هنر (قصه‌گویی - تمثیل‌سازی، نمایش و...).....
۳۴۹.....	جمع‌بندی.....
۳۵۱.....	منابع و مأخذ.....

پیش‌گفتار

گرایش و میل انسان به زیبایی فطری است و از ابعاد و شئون وجود آدمی به شمار می‌آید؛ حضور چشم‌گیر زیبایی دوستی و زیبایی جوئی در زندگی انسان که به موجب آن، خود را می‌آزاید، محیط پیرامون خود را زیبا می‌سازد و رفتار، گفتار و سبک زندگی را آراسته می‌کند و از انواع زیبایی‌های طبیعی و از آثار هنری لذت می‌برد. همه اینها نشانه‌های بارزی از زیبایی دوستی و زیباجویی فطری است که حیات فردی و اجتماعی را لذت‌بخش و دلپذیر ساخته است.

از سوی دیگر، قدمت بیش از دو هزار ساله اندیشه زیبایی‌شناسی در اندیشه بشری در یونان باستان در آثار فیثاغورث، افلاطون و دیگران و در قرون متمادی در جهان غرب به‌ویژه در قرن هجدهم تا به امروز که زیبایی‌شناسی نوین پدید آمده است و اندیشمندانی از جمله دیویی، برودی، لانگر، رید و... که به تربیت زیباشناختی به طور مستقیم پرداختند و به شکل‌گیری قلمرو پژوهشی مستقل کمک کردند^۱ و نیز، زیباشناسی اسلام و فیلسوفان و اندیشمندان مسلمان و وجود آثار هنری در فرهنگ‌ها و تمدن‌های جوامع گوناگون در قالب ادبیات، نقاشی، موسیقی، شعر، مجسمه‌سازی، عکاسی، خوشنویسی، فیلم و... همه اینها نشان می‌دهد که تار و پود حیات آدمی با زیبایی و زیبایی‌جویی در هم تنیده شده است.

گرایش ذاتی و فطری انسان به زیبایی و زیباشناختی از گذشته‌های دور موجب شد

۱. جان، الیاس، فلسفه تعلیم و تربیت قدیم و معاصر، مترجم ضرابی، ص ۱۰۳-۱۳۸.

پرسش‌ها، پاسخ‌ها، معرفت‌ها و بحث‌های زیادی در این عرصه مطرح شود و زمینه شکل‌گیری حوزه مستقل زیبایی‌شناختی به وجود آید، اما امروزه به موجب فزونی یافتن حضور زیبایی و هنر در زندگی انسان و توجه به نقش بسیار کارآمد زیبایی و هنر در تعلیم و تربیت و یاددهی و یادگیری و اقبال ویژه به معرفت حسی و معرفت چند وجهی و توجه به جایگاه فرهنگی و اجتماعی دانش زیبایی‌شناختی در کنار دست‌یابی جوامع بشری به پیشرفت‌های علمی، فرهنگی، صنعتی، اقتصادی، سیاسی و... موجب شده که دانش زیبایی‌شناسی به‌عنوان قلمرویی مستقل با شاخه‌های گوناگون در قرن‌های اخیر گسترش یابد و این ایده مورد توجه صاحب‌نظران، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران نظام آموزش و پرورش قرار گیرد که توجه و اهتمام عملی به دانش زیبایی و تربیت زیبایی‌شناختی امری هوشمندانه، خردمندانه و یک راهبرد اصلاحی برای نظام آموزش و پرورش است و سهل‌انگاری و بی‌توجهی نسبت به آن سیاستی نادرست است، زیرا چنان‌که می‌دانیم تربیت زیبایی‌شناختی در سه حیطة بسیار مهم نقش مؤثر دارد؛ ۱. حیطة شناختی و آموزشی یعنی حوزه یاددهی و یادگیری؛ ۲. حوزه پرورش روح و رشد عواطف و احساسات که به نشاط و انبساط و آرامش روحی منتهی می‌شود؛ ۳. بارور ساختن خلاقیت و ابتکار و ابداع.

با ملاحظه این مسائل خانواده، مدرسه، آموزش و پرورش، آموزش عالی و هر نهاد علمی، آموزشی و پرورشی و جامعه وظیفه دارد با نگاهی جامع به انسان زمینه لازم را برای رشد همه‌جانبه، متوازن متریان فراهم آورد و هرگز نباید ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری نادیده انگاشته شود زیرا فرایند تربیت با چشم‌پوشی از تربیت زیبایی‌شناختی ناقص و ناکارآمد است و در عمل نادیده‌انگاشتن برخی از ابعاد و شئون وجودی انسان است، البته برخلاف این انتظار، تربیت زیبایی‌شناختی با بی‌توجهی و یا کم‌توجهی روبروست و بایسته است که در این زمینه اهتمام و تلاش بیشتری انجام پذیرد.

نگاشته پیش‌رو، گام نخست در ساحت تربیت زیبایی‌شناسی از دیدگاه اسلام است و پژوهشی میان‌رشته‌ای بین تربیت اسلامی و دانش زیبایی‌شناسی است که از یک‌سو با دانش زیبایی‌شناسی و دانش تربیت، و از سوی دیگر با معارف دینی و تربیت اسلامی مرتبط است و در کل اهتمامی در راستای جهت‌دادن به گرایش فطری زیبایی‌دوستی و زیبایی‌خواهی انسان است و بدین منظور با مراجعه به متون اصلی دین مبین اسلام اعم از قرآن کریم، احادیث، ادعیه،

نیایش‌های اهل‌بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام و همچنین متون فلسفی و عرفان اسلامی، نگاه اسلام را در زمینه ساحت تربیت زیبایی‌شناختی مورد بررسی قرار داده است. پیش از ورود به فصول کتاب لازم است به‌عنوان درآمد، پنج موضوع مهم را مورد توجه قرار دهیم. جایگاه تربیت زیبایی‌شناختی اسلامی، ضرورت پژوهش، اهداف پژوهش، روش پژوهش، محدودیت‌های پژوهش.

۱. جایگاه تربیت زیبایی‌شناختی اسلامی

خداوند حکیم در طبیعت بی‌جان و جان‌دار و در پیکره و روان انسان زیبایی‌های فراوانی به ودیعت نهاده است و از سوی دیگر زیبایی دوستی و زیبایی‌جویی و گرایش به زیباسازی را در روح و فطرت آدمی تعبیه کرده است تا انسان با شناخت، پرورش و هدایت ذوق زیباشناسی و شناخت زیبایی‌های جهان آفرینش میل فطری زیبایی‌جویی خود را شکوفا سازد و با هدایت قرآن از زیبایی‌های حسی و ظاهری عبور کند و به زیبایی‌های معقول برسد و آنگاه به پیشگاه ربوبی و مبدأ و منبع زیبایی باریابد و به مقام خلافت الهی برسد. بنابراین، تربیت زیبایی‌شناختی از منظر اسلام ارتقای حیطه شناختی و گسترش آگاهی و معرفت و پرورش عقاید، عواطف، احساسات و خلاقیت آدمی و جهت دادن به گرایش زیبایی‌دوستی و زیبایی‌خواهی انسان در جهت کشف حقیقت و به دست آوردن کمال و تشبّه به جمال مطلق است.

بی‌تردید با ایجاد تعامل میان ادراک زیبایی‌شناسانه و تربیت دینی می‌توان چشم‌اندازی نو در ساحت تربیت دینی گشود، زیرا تکیه بر ابعاد زیبایی‌شناختی در تربیت دینی روی آوردن به درک زیبایی‌های جهان آفرینش و در نتیجه شناخت زیبایی حقیقی و جان جهان هستی، خدای سبحان است و به کارگیری تربیت زیبایی‌شناختی در فرایند تربیت دینی، ذهن و فکر متربی را سرشار از دانش و دانش‌وی را سرشار از احساس و هیجان و عاطفه می‌سازد و نتیجه تعامل تربیت زیبایی‌شناختی و تربیت دینی تحقق هدف تربیت دینی و پدید آمدن اعتقاد و ایمان عقلی، عاطفی و به دنبال آن التزام قلبی و عملی و عمل به دستورات دین خواهد بود، وانگهی تربیت زیبایی‌شناختی به ما می‌آموزد که به آموزه‌های دینی از دریچه زیبایی‌شناسانه بنگریم و دریابیم آموزه‌های دینی سرشار از زیبایی‌ها است، بلکه درک و فهم عمیق بسیاری از آموزه‌های دینی بدون نگاه زیباشناسانه امکان‌پذیر نیست، علاوه بر اینکه چنانچه آرایه‌های آموزه‌های دین آشکار

شود فهم و درک دین آسان‌تر، جالب‌تر و جاذب‌تر خواهد بود.

با توجه به توضیحات بالا پایه و اساس پژوهش حاضر، تربیت زیبایی‌شناختی توحیدمدار است و این بدان سبب است که طرح زیبایی‌های جهان هستی در قرآن و روایات جهت‌مند و توحیدمدار است و بر این اساس همواره باید ارتباط زیبایی با مبدأ زیبایی مورد توجه و اهتمام جدی باشد و چنانچه این ارتباط نادیده انگاشته شود پژوهش‌های مربوط به زیبایی به نقطه مطلوب نخواهد رسید زیرا تحقیق و کاوش درباره پدیده، بدون در نظر گرفتن علت هستی‌بخش و پدیدآورنده آن قطعاً گسیخته از مبادی و ریشه‌های اصلی است و ناقص خواهد بود. برای فهم بیشتر و بهتر موضوع پژوهش (تربیت زیبایی‌شناختی اسلامی) سه نکته حائز اهمیت است:

یک: نقش ویژه تربیت زیبایی‌شناختی در حیطه یادگیری و یاددهی: پرورش ذائقه زیبایی‌شناختی نقطه عطف است، زیرا زیبایی‌شناختی ترکیب هم‌زمان تفکر و شناخت، عاطفه و احساس، هیجان، تخیل و خلاقیت است: به عبارت دیگر، در تربیت زیبایی‌شناختی، از عقل، احساس، هیجان، عاطفه و تخیل بهره‌برداری می‌شود و بدین سبب در فرایند یاددهی و یادگیری نقش بسیار در خور توجه دارد و روشی جامع و کارآمد به شمار می‌آید و در تربیت دینی نیز مؤثر و کارآمد است.

گروهی از دانشمندان غرب چون دیویی (John Dewey) هربارت (Herbart) دانتو (Danto) و دیگران معتقدند یادگیری یک فرایند فشرده و پیچیده است و باید در آن از همه توانمندی‌های عقل و احساس و هیجان استفاده شود و تربیت زیبایی‌شناختی ساحت مناسبی است.^۱ برودی (Harry Brody) مربی برجسته و سرشناس و صاحب‌نظر در تربیت زیبایی‌شناسی می‌گوید: میان احساس و اندیشه با توسعه خلاقیت از یک سو، و تداوم یادگیری رابطه منطقی است و روش تربیتی توأمان شناختی و عاطفی تجربه کامل یادگیری است و این امر در تربیت زیبایی‌شناختی وجود دارد.^۲

شاید این که قرآن کریم به صورت گسترده بر تبیین زیبایی‌های جهان آفرینش تکیه کرده

۱. متقی و دیگران، مقاله «بررسی مبانی معرفت‌شناختی حکمت متعالیه و...»، فصلنامه علمی پژوهشی مسائل کاربردی تعلیم و تربیت، شماره ۱، سال ۳، بهار ۱۳۹۷، ص ۱۲۳.

۲. برودی، جستاری در تربیت زیبایی‌شناسی، مترجم منیره رضایی، ص ۳۷-۹۱.

است به این دلیل باشد که بیان زیبایی‌های کائنات در شکوفایی انسان نقش بی‌بدیل دارد و به تفکر خلاق، رشد عاطفه و احساس، و مهارت و خلاقیت منتهی می‌شود.

دو: حفظ مرزهای تربیت زیبایی‌شناختی و تربیت هنری: هرچند زیبایی و هنر و تربیت زیبایی‌شناختی و هنری همواره همراه و هم‌زاد بوده‌اند و پیوسته با هم مورد بررسی و تجزیه و تحلیل و پژوهش قرار گرفته‌اند و در بسیاری از مبانی، اصول، و اهداف اشتراک دارند، اما با این همه این دو مقوله از یکدیگر متفاوت هستند و هرگز نباید پنداشته شود که هنر و زیبایی و تربیت زیبایی‌شناختی و تربیت هنری یکی است، و هر آنچه زیباست، هنر است و هر آنچه زیبا نیست هنر هم نیست. این چنین نیست، نکته‌ای که وجود دارد این است که چون قلمرو زیبایی و هنر دارای انعطاف است چه‌بسا این دو و نیز مرزهای آنها با هم اختلاط پیدا می‌کند. بر این اساس، لازم است بدانیم مقصود از هنر زیبایی دست‌ساخته انسان و حاصل خلاقیت اوست اما زیبایی طبیعی در طبیعت و در جهان و انسان، تجلی یافته از خداوند است و باید توجه داشته باشیم که زیبایی منحصر به زیبایی طبیعی و زیبایی هنری نیست بلکه انواع بسیاری دارد که در مباحث مفهوم‌شناسی زیبایی و بیان اقسام زیبایی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

سه: ارتباط دین با زیبایی: دین مبین اسلام با زیبایی ارتباط عمیق و وثیق دارد زیرا:

۱. دین اسلام با جامعیت ویژه و بی‌کراستگی و با ظرفیت گسترده و نیز به لحاظ توجه عمیق و جامعی که به ابعاد و شئون وجودی انسان دارد و در مورد زیبایی بسیار سخن گفته است، مناسب‌ترین منبع تغذیه معرفتی و معنوی برای تربیت زیبایی‌شناختی است؛
۲. مفاهیم و ارزش‌های دینی، تربیت زیبایی‌شناسی را جهت می‌دهد و روح آدمی را تعالی بخشیده، سمت و سوی آسمانی می‌بخشد و او را به حقیقت و مبدأ زیبایی و آرمان‌های معنوی زیبایی رهنمون می‌کند و فضای رشد و کمال انسان را فراهم می‌سازد؛
۳. مفاهیم بلند قرآنی و روایی، انسان را با افق‌های بیکران زیبایی و فضاهای دست‌نیافت‌ناپذیر بشری آشنا می‌سازد و او را بدانجا می‌برد که با پای اندیشه خود هرگز نتواند بدان برسد؛
۴. تعامل دین و زیبایی: جنبه‌های مختلف دین اعم از اعتقادی، عبادی، اخلاقی، عرفانی، اجتماعی دینی می‌توانند زمینه‌های فراوان و موضوع‌های متنوعی را برای تربیت زیبایی‌شناختی فراهم آورند. در برابر تربیت زیبایی‌شناختی می‌تواند تربیت دینی و اخلاقی را کارآمد سازد چنان‌که می‌بینیم عرضه دین از طریق پوشاندن آرایه‌های زیبایی بر اندام

آموزه‌های دینی و نیز عرضه دین از طریق داستان، تمثیل، زیبایی‌های ادبی، نمایش و هنر و... نقش بی‌بدیل دارد.

۲. ضرورت پژوهش

رویکرد غالب نظام‌های تعلیم و تربیت در سراسر جهان تکیه بر بُعد شناختی انسان است و بیشتر در حوزه معرفت علمی، عقلی، تجربی و منطقی و مهارت‌های شناختی برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری می‌کند و در برنامه‌های درسی، آموزشی و پژوهشی تمرکز روزافزون روی علم و تکنولوژی است و به قابلیت‌ها و ظرفیت‌های جامع و همه‌جانبه انسان توجه نمی‌شود، از آن جمله قابلیت‌ها و استعدادهای زیبایی‌شناختی که خاستگاه آن فطرت زیبایی‌گرایی است و در درون ساختار آدمی نهادینه شده است و در ایجاد فرصت‌های تازه در حوزه آموزش و پرورش و شکل‌گیری تفکر چندوجهی و توسعه تفکر خلاق، رشد احساس و عاطفه و تخیل، گسترش خلاقیت و ابداع، تولید نشاط، لذت، معنویت نقش ویژه دارد. و می‌توان از طریق تربیت زیبایی‌شناختی به پرورش همه این امور پرداخت.

علاوه بر این، ضرورت دارد تربیت زیبایی‌شناختی با ویژگی‌های معنوی و دینی مورد توجه قرار گیرد تا بتواند انسان را به منشأ زیبایی‌ها رهنمون گردد زیرا درک زیبایی مادی مقدمه برای تعالی روح و بازگشت به منشأ زیبایی است و رسالت تربیت زیباشناختی از دیدگاه اسلام تأمین این نیاز متعالی است.

۳. اهداف پژوهش

در این پژوهش، اهداف ذیل در نظر است:

۱. تبیین سیر تاریخی زیبایی‌شناسی در یونان باستان، زیبایی‌شناسی نوین در غرب در قرون هجده به بعد، زیبایی‌شناسی از نظر فیلسوفان مسلمان؛
۲. آگاهی از چیستی و هستی و چگونگی و چرایی زیبایی؛
۳. بازساختن مبانی و زیرساخت‌های تربیت زیبایی‌شناختی از دیدگاه اسلام؛ بی‌تردید بیان این بنیان‌ها نیازمند استفاده فراوان از متون دینی (قرآن و روایات) و نیز از فلسفه و عرفان اسلامی به‌ویژه از حکمت متعالیه است. در این فصل مبانی وجودشناختی، انسان‌شناختی،

معرفت‌شناختی و ارزش‌شناختی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد؛

۴. تبیین اهداف تربیت زیبایی‌شناختی: اندیشمندان و نظریه‌پردازان تعلیم و تربیت برای تربیت زیبایی‌شناختی اهدافی را ذکر کرده‌اند، اما اهداف تربیت زیبایی‌شناختی از دیدگاه اسلام، اهداف توحیدمدار و فطرت‌محور است؛ در این پژوهش، هدف نهایی و اهداف میانی که ما را به اهداف توحیدمدار و فطرت‌محور هدایت می‌کند مورد بحث قرار می‌دهیم؛

۵. آشنایی با اصول تربیت زیبایی‌شناختی: دانشوران تعلیم و تربیت اصول تربیت را قواعد عملی کلی توصیف کرده‌اند که برای رسیدن به اهداف تربیت، به مثابه راهنمای عملی به شمار می‌آیند، در اندیشه اسلامی از متون دینی، قرآن کریم، روایات، ادعیه می‌توان در زمینه اصول تربیت زیبایی‌شناختی اصولی را استخراج و استنباط کرد؛

۶. آشنایی با روش‌های تربیت زیبایی‌شناختی: پیداست بخش کاربردی و عملیاتی فرایند تربیت زیبایی‌شناختی روش‌های آن می‌باشد زیرا از این طریق می‌توان اهداف و اصول تربیت زیبایی‌شناختی را اجرایی کرد.

۴. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع بنیادی راهبردی و با روش توصیف و تحلیل مفهومی و اجتهادی استنباطی است، این روش با گذر از مراحل خاص و با به کارگیری قواعد و فنون استنباط و به کمک تجزیه و تحلیل و تفسیر و ترکیب اطلاعات ما را به نتایج مورد نظر رسانده است، مراحل که در این پژوهش انجام شده عبارت است از:

۱. شناسایی منابع و متون مرتبط با موضوع پژوهش که از یک سو با دانش زیبایی‌شناختی مربوط است و از سوی دیگر؛ با حوزه دین و تفسیر و تبیین آیات و روایات مرتبط است؛
۲. مطالعه عمیق و فهم و درک صحیح منابع و متون و بازخوانی مهم‌ترین دیدگاه‌ها درباره زیبایی و تربیت زیبایی‌شناختی؛
۳. شناسایی و جمع‌آوری آیات و روایات مرتبط و فهم موردی و مجموعی آیات و روایات و گردآوری داده‌های تحقیق با بهره بردن از امارات، قرائن، دلالت‌ها و اشارات متنی و نیز شواهد و نشانه‌های غیرمتنی؛
۴. تحقیق، تطبیق و مقایسه مجموعه اطلاعات گردآمده در موضوع تربیت زیبایی‌شناختی با

- مبانی و زیرساخت‌های نظری در موضوع انسان، هستی، معرفت و ارزش با تمرکز بر قرآن کریم، روایات، ادعیه و منابع حکمت اسلامی؛
۵. دستیابی به مدل‌های تربیتی از مجموعه داده‌ها و یافته‌ها و اطلاعات متنی به کمک تجزیه و تحلیل دقیق متن و حصول اطمینان نسبت به محتوا؛
۶. تدوین و نگارش یافته‌های پژوهش همراه با مستندسازی دقیق و ارائه مباحث در فصول مختلف.

۵. محدودیت‌های پژوهش

- پژوهش حاضر با سه محدودیت مواجه بود: ۱. پژوهش‌های انجام شده در زمینه تربیت زیبایی‌شناختی به زبان فارسی بسیار اندک است؛ تعداد کتاب، مقاله، پایان‌نامه و طرح‌های پژوهشی انجام شده در این حوزه که به صورت جامع و عمیق و گویا تربیت زیبایی‌شناختی را تبیین کند، محدودیت شدید دارد. به‌ویژه در زمینه تربیت زیبایی‌شناختی از دیدگاه اسلام، که تاکنون چنین پژوهشی در قالب طرح سامان‌یافته از قرآن کریم و روایات و ادعیه و نیایش‌های معصومین (علیهم‌السلام) و سامان‌مند و سازوار با متون تربیتی روز نگاشته نشده است؛
۲. این پژوهش میان‌رشته‌ای است؛ از سویی با دانش تربیت و مباحث تربیتی و از سوی دیگر با متون دینی ارتباط دارد و استخراج و استنباط دیدگاه اسلام در زمینه تربیت زیبایی‌شناختی و عناصر و مؤلفه‌های آن و تطبیق آنها با مباحث تربیتی روز در قالب طرحی سازوار و به روز، کاری دشوار، و تلاش بسیار و زحمت مضاعف داشت، به‌ویژه اینکه در این زمینه خاص پژوهش سامان یافته دیده نشد؛
۳. علی‌رغم رابطه مستحکم و استوار دین اسلام و زیبایی، ابهامات و مضایق و پرسش‌ها و کاستی‌های فراوان در این زمینه وجود دارد و با عنایت به اندک بودن منابع و گستردگی و اهمیت موضوع، کار در این زمینه تلاش فراوان می‌طلبید.

سپاس و تقدیر

در خاتمه، الطاف بی‌کران خدای جمیل و رحیم را سپاس می‌گزارم و به پیشگاه حضرت ختمی مرتبت پیامبر اعظم و اهل بیت پاکش (صلی‌الله‌علیهم‌اجمعین) درود می‌فرستم. وظیفه خود می‌دانم از گروه علوم تربیتی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و ارزیابان محترم و از همه سروران عزیزی که در سامان یافتن این تحقیق مرا همراهی و مساعدت کردند قدردانی کنم، امید واثق دارم خداوند رؤف و جمیل، زشتی‌های ما را مورد عفو قرار می‌دهد و قرآن کریم و عترت پاک رسول‌الله ﷺ را شفیع ما قرار می‌دهد.

والحمد لله رب العالمین

۱۴۰۲/۰۱/۰۵

فصل اول

سیر تاریخی زیبایی شناسی

- زیبایی شناسی در یونان باستان
- زیبایی شناسی نوین در غرب
- زیبایی شناسی فیلسوفان مسلمان

فصل اول

سیر تاریخی زیبایی‌شناسی

فصل نخست به سیر تاریخی زیبایی‌شناسی و جایگاه زیبایی‌شناسی در تفکر بشری اختصاص یافته است؛ چنین بحث بدین صورت به این دلیل است که بررسی سیر تاریخی زیبایی‌شناختی ما را با کلیت معرفت زیبایی‌شناسی، مراحل تطور و تکامل آن و با دیدگاه‌های گوناگون با رویکردهای مختلف درباره زیبایی و زیباشناسی آشنا می‌سازد، و زمینه‌ای برای فهم و تبیین درست معنا و مفهوم و ماهیت و حقیقت زیبایی و چگونگی ساحت تربیت زیبایی‌شناختی فراهم می‌آورد. به نظر می‌رسد بدون آگاهی از این موارد نمی‌توان به درستی در مسیر بحث زیبایی‌شناسی گام برداشت.

برای آشنایی با سیر تاریخی زیبایی‌شناسی لازم است اشاره‌ای داشته باشیم:
یک: زیبایی‌شناسی در یونان باستان با بیان دیدگاه فیثاغورث، سقراط، افلاطون، ارسطو و افلوپین؛

دو: زیبایی‌شناسی نوین در قرون اخیر با بیان دیدگاه باوم‌گارتن، کانت، هگل، جان دیویی و هری برودی؛

سه: زیبایی‌شناسی فیلسوفان مسلمان با بیان دیدگاه فارابی و ابن‌سینا، سهروردی، صدرالمتألهین شیرازی، علامه طباطبایی و علامه جعفری.

لازم به یادآوری است در پایان این فصل در ذیل عنوان نتایج و جمع‌بندی نکات کلیدی و مسائل اساسی زیبایی‌شناختی، موارد اشتراک دیدگاه و موارد اختلاف و سیر تطور و تحول دانش زیبایی‌شناسی بیان خواهد شد.

یک: زیبایی‌شناسی در یونان باستان

صاحب‌نظران برای سیر تاریخی بسیاری از معرفت‌های نظری و عملی غالباً از یونان باستان شروع کرده‌اند، در مورد زیباشناسی نیز فیثاغورثیان را نقطه آغاز بحث از زیبایی‌شناسی دانسته‌اند. به نظر می‌رسد پیشگامان نام‌آور معرفت زیبایی‌شناسی در یونان باستان عبارت‌اند از: فیثاغورس، سقراط، افلاطون، ارسطو و افلوپین، البته در این عصر فیلسوفان دیگر نیز بوده‌اند که درباره زیباشناسی مباحثی را مطرح کرده‌اند اما بنای این پژوهش بر اختصار است و تنها به بررسی دیدگاه پیشگامان و نام‌آوران فلسفه یونان باستان بسنده می‌کند.

۱. فیثاغورس (۵۷۲-۴۷۹ ق.م)

چنین اشتهار یافته که آغازگر بحث زیبایی‌شناسی فیثاغورس بوده است.^۱ او فیلسوف و ریاضیدان یونان باستان که گفته‌اند مکتب او فلسفی، اخلاقی، عرفانی و دینی بوده است.^۲

فیثاغورس اصل اشیاء را عدد می‌دانسته و برای جهان آفرینش ساختار ریاضی و نظم موسیقایی تعریف می‌کرده است و اظهار می‌داشته که سراسر جهان آفرینش نظم است و نظم جهان وام‌دار نسبت عددی است و خداوند به هنگام ساختن موجودات یک سلسله نسبت‌های عددی را برقرار ساخته، چنان‌که نوازندگان در یک قطعه موسیقی نسبت‌های عددی را رعایت می‌کنند و یک نظم موسیقایی زیبا را به وجود می‌آورند.^۳

فیثاغورس درباره زیبایی و زیباشناسی مباحثی را مطرح کرده است از آن جمله:

۱. ساختار ریاضی‌وار جهان در زیبایی‌شناسی اهمیت اساسی دارد و عدد و نسبت عددی و

ترتیب ریاضی پایه و اساس زیبایی‌شناسی است پس زیبایی مساوق نظم و ترتیب ریاضی است؛^۴

۲. فیثاغورس با طرح اصطلاح خاص هارمونی از مؤلفه‌های زیبایی سخن گفته است که

عبارت‌اند از: اندازه، نظم، دقت، تناسب، وحدت و هماهنگی؛^۵

۱. ویل دورانت، لذات فلسفه، ترجمه عباس زریاب، ص ۲۱۸.

۲. ملکیان، تاریخ فلسفه غرب، ج ۱، ص ۶۷.

۳. همان، ص ۷۲-۷۳.

۴. همان، و نیز: بابایی، پریچهره حکمت، ص ۲۸-۳۱.

۵. پریچهره حکمت، ص ۳۰-۳۱.

۳. عامل درک و فهم بهتر زیبایی‌های جهان آفرینش تلطیف روح است و عوامل تلطیف روح سه امر مهم است: اول: تفکر ریاضی داشتن نه به معنای ریاضی دانستن و مسائل ریاضی حل کردن بلکه تفکر ریاضی و منطقی داشتن؛ دوم: گوش دادن به موسیقی؛ سوم: سکوت.^۱

صدرالمتألهین شیرازی فیلسوف بزرگ اسلام می‌گوید: فیثاغورس در زمینه زیبایی و هنر صاحب‌نظر بوده و با صفای باطنی که داشته به عالم علوی صعود و عروج کرده و صداها و نغمه‌های افلاک را شنیده و در پی آن به تدوین مباحث زیبایی‌شناسی و علم موسیقی پرداخته است.^۲

۲. سقراط (۴۷۰-۳۹۹ ق.م)

سقراط تنها یک فیلسوف و متفکر بزرگ نبوده بلکه از نظر اخلاقی و جنبه‌های معنوی اعجوبه بوده است؛ دانا، اندیشه‌ورز، حق‌جو، متواضع، بردبار، مقاوم، شجاع و برخوردار از جذب و خلسه بوده است.^۳

چنان‌که می‌دانیم سقراط استاد افلاطون بوده و بسیاری از یافته‌های سقراط در گفته‌های افلاطون بیان شده است. رساله هیپاس افلاطون درباره چستی زیبایی است. در این رساله گفتگوی سقراط با شخصی به نام هیپاس بیان شده که او درباره زیبایی مصادیق بسیاری را ذکر می‌کند و در نهایت با انکار و رد سقراط مواجه می‌شود. خلاصه یافته‌های مشهور سقراط درباره زیبایی سه نکته است:

اول: زیبایی غیرقابل تعریف: در رساله هیپاس، در مورد معنای زیبایی سه واژه مطرح می‌شود: لذت-سودمندی و تناسب، و هر سه به گونه‌ای رد می‌شود و در آخر به این نتیجه می‌رسند که زیبایی غیرقابل تعریف است، البته مفهوم سودمندی و مفید بودن به گونه‌ای مورد تأیید قرار می‌گیرد که چیزی که مفید است زیباست حتی چیزهای زشت اگر مفید باشند می‌توانند زیبا باشند.^۴

۱. ملکیان، تاریخ فلسفه غرب، ص ۹۴-۹۵.

۲. صدرالمتألهین شیرازی، الحکمة المتعالیه فی الاسفار العقلیه الاربعه، ج ۷، ص ۲.

۳. ملکیان، تاریخ فلسفه غرب، ج ۱، ص ۱۷۴-۱۷۹.

۴. افلاطون، چهار رساله، رساله هیپاس بزرگ، ترجمه محمود صانعی، ص ۳۷۷.

دوم: حقیقت زیبایی: از سقراط این نکته مهم به یادگار مانده که گفته است: کسی که چیزهای زیبا را دوست می‌دارد خواب می‌بیند، کسی که زیبایی مطلق را می‌بیند کاملاً بیدار است.^۱ در تفسیر این سخن، افلاطون گفته: اگر من از شما سؤال کنم زیبایی چیست، دسته‌گلی را نشانم خواهید داد، در حالی که این دسته گل یکی از زیبایی‌هاست اما حقیقت زیبایی نیست پس حقیقت زیبایی چیست که این گل یکی از نمودهای آن است،^۲ حقیقت زیبایی خداست و این زیبایی محسوس به آن زیبایی معقول منتهی می‌شود.^۳

سوم: پیوند زیبایی و عشق: سقراط زیبایی را با عشق پیوند داده و اظهار داشته زیبایی پایه و اساس عشق است و عشق طالب زیبایی است و تملک و به دست آوردن زیبایی منظور اوست و کسی که به عالم مثال برسد می‌تواند زیبایی را مشاهده کند.^۴

۳. افلاطون (۴۲۷-۳۴۸ ق.م)

چنان‌که بیان شد فیثاغورس آغازگر بحث زیبایی‌شناسی بوده است اما بنیان‌گذار زیبایی‌شناسی فلسفی افلاطون است. او تقریباً همهٔ مسائل زیباشناسی را به صورت گفتگو مطرح کرده است.^۵ چنان‌که می‌دانیم آنچه از افلاطون باقی مانده است به صورت گفتگو و دیالگ و تحلیل مفهومی است.^۶

زیبایی‌شناسی افلاطون بر نظریهٔ مُثُل مبتنی است که جهان محسوس سایه‌ای از جهان معقول است. او می‌گوید: آنچه را که ما در این دنیا از زیبایی می‌بینیم، سایه‌ای از زیبایی‌های بالاست و هر یک از زیبایی‌ها راهی به سوی جمال مطلق است، از نظر افلاطون، مُثُل معقولات متافیزیکی هستند که ثابت‌اند و این متغیرات سایه‌های آنهاست و رابطهٔ متغیرات با آنها رابطهٔ ظل و ذی یعنی رابطهٔ میان سایه و صاحب آن سایه است، بنابراین فراتر و بالاتر از متغیرات

۱. جعفری، زیبایی و هنر از دیدگاه اسلام، ص ۴۴.

۲. همان.

۳. همان، ص ۲۲۹.

۴. افلاطون، پنج رساله، رساله میهان، ترجمه محمود صانعی، ص ۲-۳.

۵. جان، تاریخ و مسائل زیباشناسی، ترجمه حنایی کاشانی، ص ۲.

۶. افلاطون، دوره کامل آثار افلاطون، ترجمه محمدحسن لطفی؛ ملکیان، تاریخ فلسفه غرب، ج ۱، ص ۱۹۸.

این جهان، حقایق ثابت وجود دارد که موجد و حافظ نظم این جهان است، افلاطون درباره این مطلب تمثیلی دارد: در غاری نشسته‌ایم و از روزنه پشت سرما، آفتاب به درون غار تابیده، سایه‌هایی می‌بینیم که در رفت و آمدند، صداهایی می‌شنویم، ما تنها سایه‌ها را می‌بینیم در حالی که حقایق بیرون غارند و ما آنها را نمی‌بینیم.^۱ زیبایی‌های پیدا سایه‌هایی هستند از حقایق بالا که ما آنها را نمی‌بینیم.

صدرالمتألهین شیرازی در مورد ارتباط زیبایی و مثل افلاطونی می‌گوید: هر کمال و هر زیبایی و هر هیئت و شکلی که در این جهان وجود دارد دارای یک مثال اعلا و برین در عالم بالاست.^۲

افلاطون در مورد زیبایی‌شناسی پنج نکته کلیدی دارد:

۱. زیبایی تعریف‌ناپذیر است: چنان‌که اشاره شد رساله هیپاس افلاطون مربوط به زیبایی‌شناسی است و برای تعریف زیبایی، مفاهیمی بیان شده از جمله سودمندی، تناسب، لذت‌بخشی، سازگاری اما هیچ‌یک قبول نمی‌شود و درنهایت به این مطلب می‌رسد که زیبا جلوه‌ای از نیک است و نیک دو جلوه دیگر هم دارد؛ حقیقت، عدالت و با این عبارت تعریف زیبایی را به پایان می‌برد؛ تعریف برای زیبایی دشوار است و چنانچه گفته‌اند: هر آنچه زیباست دشوار است.^۳

۲. زیبایی مطلق در پس زیبایی‌ها: افلاطون بر این باور است که در پس زیبایی‌های عینی جهان آفرینش واقعیتی دیگر وجود دارد و روح انسان در عالم مجردات پیش از ورود به دنیا حقیقت زیبایی را دیده و پس از آن در دنیا چون زیبایی ظاهری را احساس می‌بیند، از آن زیبایی مطلق که پیش از این درک نموده است، یاد می‌کند و هوای عشق را در سر برمی‌دارد و فریفته جمال می‌شود و مانند مرغی که در قفس است، می‌خواهد به سوی او پرواز کند.^۴

۳. ارکان و مؤلفه‌های زیبایی: در رساله هیپاس مؤلفه‌ها و ارکان زیبایی ذکر شده است: تناسب، توازن، سودمندی، لذت‌بخشی، افلاطون می‌گوید: آنچه نیک است زیباست ولی زیبایی

۱. جعفری، زیبایی و هنر از دیدگاه اسلام، ص ۴۲-۵۲.

۲. الحکمة المتعالیه فی الاسفار العقلیه الاربعه، ج ۲، ص ۷۷.

۳. افلاطون، رساله هیپاس بزرگ، ترجمه محمود صانعی، ص ۳۳۱؛ بابایی، پریچهره حکمت، ص ۳۲-۳۳.

۴. فروغی، سیر حکمت در اروپا، ج ۱، ص ۲۰۰.

هرگز بدون تناسب نیست، موجود زنده زیبا باید از تناسب برخوردار باشد.^۱ ناگفته پیداست تناسب سبب زیبایی است نه خود زیبایی و علت غیر از معلول است و تناسب سبب زیبا پدیدار شدن امور است.^۲

سودمندی نیز از ارکان زیبایی است و زیبایی چیزی است که سودمند باشد زیرا دلیل این که چشم زیباست، چشمی نیست که توانایی دیدن ندارد بلکه چشمی است که می‌بیند،^۳ البته سودمندی و فایده داشتن در صورتی زیباست که در زمینه انگیزه‌ها و اهداف منفی نباشد، همه می‌دانیم زیرکی و چالاکی سودمند است اما اگر در جهت دزدی و فساد باشد، مفید و سودمند نیست، زیبا هم نیست بنابراین سودمندی خاص زیبایی است.^۴

از مؤلفه‌های زیبایی لذت هم مورد توجه افلاطون قرار گرفته است، او می‌گوید: ما از دیدن گل زیبا، و مناظر دلکش و شنیدن آواز خوش و نغمه دلنشین لذت می‌بریم، پس لذت رکن زیبایی است.^۵

بهرحال: از مجموع کلمات افلاطون شاید بتوان استفاده کرد که مؤلفه‌های زیبایی عبارت است از: تناسب، توازن، اعتدال و لذت‌بخشی. ایشان این عبارت را مکرر دارد: اعتدال و تناسب همان است که زیبایی و هر چیز شریف از آن به وجود می‌آید و هر آمیزه و ترکیب اگر از تناسب و اعتدال بی‌بهره باشد هم خود فاسد می‌شود و هم اجزایش...^۶

۴. ارسطو (۳۸۴-۳۲۲ ق.م)

ارسطو در دو اثر خویش (متافیزیک و فن شعر) از زیبایی سخن گفته و مؤلفه‌های اصلی زیبایی را نظم، تناسب، توازن، اندازه داشتن و تقارن و هماهنگی دانسته است.^۷

۱. مجموعه آثار افلاطون، ترجمه محمدحسن لطفی، ج ۲، ص ۵۵۱.

۲. همان، ص ۵۵۲.

۳. همان، ص ۵۵۳.

۴. همان، ص ۵۵۴-۵۵۵.

۵. همان، ص ۵۵۷.

۶. همان، ج ۳، ص ۷۰۲.

۷. ارسطو، متافیزیک، مترجم شرف‌الدین خراسانی، ص ۴۲۶.